

Иванова Тинка Димитрова

ОБУЧЕНИЕ ПРАВОСЛАВИЮ В БОЛГАРСКОЙ ШКОЛЕ

В истории болгарского образования христианская культура имеет постоянное место. Одним из наиболее используемых способов ее вхождения в школьное образование является специальный предмет для изучения православия. Еще с момента возникновения болгарской школы в эпоху Средневековья создается традиция воспитания грамотных болгар и добрых христиан. Школа и церковь работают совместно для передачи этой традиции из поколения в поколение. В статье делается хронологический обзор, который доказывает историческое присутствие православия в болгарском образовании. Основными средствами воспитания добрых христиан является не только учебное содержание, но и ритуалы, обычаи, праздники, создающие невидимые «мосты» между школой и церковью во имя добродетели.

Ключевые слова: обучение православию, учебное содержание, школьное законодательство, атеистическое образование, религия как учебный предмет.

Ivanova Tinka Dimitrova

EDUCATION OF ORTHODOXY IN BULGARIAN SCHOOL

There is a special subject called Orthodoxy in the history of Bulgarian educational system. This subject has gone through various stages of development, which differ in continuity, social importance of religious education, the number of pupils taught in religion, the name of the religious subject and the training of teachers in this area. These stages are:

- During the Ottoman rule in monastery schools which existed for four centuries and had typical medieval religious character;
- From 1878 to 1944 as the Law of God, the subject was mandatory in all schools;
- From 1944 to 1946, as the Law of God, the subject was an optional subject and was taught only in primary schools and in secondary schools;
- From 1947 to 1997 there was no subject connected with the Christian religion and education in the Bulgarian schools and there was an emphasized atheism;
- From 1997 to 2003 as a school subject Religion, which was initially introduced as a freely elective subject and later as compulsory elective subject for training of students from I-st grade to VIII-th grade;
- From 2003 to present days – the subject Religion is part of the compulsory elective and freely elective training of students from I-st to XII-th grade for one hour weekly for each type of training.

Ever since the Bulgarian educational system emerged in the Middle Ages, the Church Slavic liturgical language and literature were placed in the center of the religious schools. Under the Ottoman rule, the Orthodox educational system proved to be a reliable way of defending the Bulgarian identity and preserving faith.

The liberation of Bulgaria in 1878 changed the socio-economic conditions in the development of the education. The educational legislation in force during the period from 1878 to 1944 recognized Religion as a subject, not only in public but also in private schools. The orthodox education in mainstream schools was carried out directly and indirectly. The direct education was connected with the teaching by the Law of God, while the second was connected through training of other subjects. The Christian culture is present in school life through solemn ceremony and the celebration of the greatest Christian holidays.

The political events of 9.9.1944 had a direct impact on religious education in mainstream schools. With the constitution of 1947 and the Act on Religion of 1949 the education of religion was completely eliminated from the curriculum in Bulgarian schools. Five decades of atheistic upbringing followed.

The subject Religion was introduced in the Bulgarian educational system from 1997 to 2003, which could be taught from the 1-st grade to XII-th grade by all students who were interested in this area in the form of compulsory and/or elective training classes. Instruction № 2 of 2003 is the specific regulation which deals with the organization, procurement, financing and control of the religious education in public schools.

The historical review demonstrates traditional presence of Orthodoxy in Bulgarian schools.

Keywords: Orthodoxy education, subject content, educational legislation, atheistic education, subject Religion.

ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРАВОСЛАВИЕ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

В историята на българското образование християнската култура има своето запазено място, макар че са различни пътищата, по които тя навлиза в училищното ежедневие. Един от най-често използваните начини е като учебно съдържание и специален учебен предмет за изучаване на православие. Той също преминава през различни етапи на развитие, отличаващи се по продължителност, обществена значимост на религиозното образование, брой обучавани ученици по религия, название на религиозния учебен предмет, подготовка на учителите в тази област. Въз основа на посочените критерии могат да се обособят следните етапи в обучението по православие в масовото българско училище:

- по време на османското владичество в килийни училища, които съществуват около четири века и имат типичния за Средновековието религиозен характер;
- от 1878 г. до 1944 г. като Закон Божи, който е задължителен учебен предмет във всички училища;
- от 1944 г. до 1946 г. като Закон Божи, който е избираем учебен предмет и се изучава само в началните училища и в прогимназиите;
- 1947 г. до 1997 г. в масовото българско училище няма учебен предмет, свързан с християнската религия и възпитанието има подчертано атеистичен характер;
- от 1997 г. до 2003 г. като учебен предмет Религия, който е въведен първоначално само за свободноизбираема подготовка, а след това и за задължителноизбираема подготовка на учениците от I до VIII клас;
- от 2003 г. до настоящия момент като учебен предмет Религия, който присъства в задължителноизбираема и/или свободноизбираема подготовка на учениците от I клас до XII клас с един час седмична натовареност за всеки вид подготовка.

Още с възникването на българското училище през Средновековието се създава традиция за възпитаване на грамотни българи и добри християни. Училището и църквата работят съвместно за нейното предаване от поколение на поколение. Това особено ясно проличава по време на османското иго, когато килийните училища съхраняват езика и вярата на поробения народ. В тях се изучават Часослов, Псалтир, Апостол, църковно пеене. Учениците, които се подготвят за бъдещи свещеници, се запознават и със Светчето и Требника. Средновековният тип образование поставя в центъра на килийното училище църковнославянския език и богослужебната литература.

С появата на идеята за светско образование и развитието на българската педагогика през Възраждането започва подбор на православното учебно съдържание съобразно възрастта на учениците и включването му като отделен раздел в буквари, читанки, учебници по география. То значително намаля по обем, но трайно присъства в обучението, защото възпитаването на добри християни остава като една от основните задачи на българското училище. С утвърждаването на светския характер на образованието постепенно религиозното обучение започва да се провежда само в рамките на един учебен предмет. Неговото наименование и конкретно съдържание до Освобождението през 1878 г. зависят от училищното настоятелство и подготовката на учителите, назначени от него. В различни населени места то носи различно название – Закон Божи, Катехизис, Благонравие и християнска етика, Църковна история [1].

Предметите, свързани с усвояването на православието, оформят вероизповедното направление в учебния план на училището и винаги се поставят на първо място. Те имат за цел християнското възпитание на подрастващите. Неговите основни предимства през XVIII в. – XIX в. учители и духовници виждат в признаване и уважаване на отделната личност, в неговата еднаквост за двата пола.

Религиозното обучение поражда и необходимостта от учебници. В периода 1824 г. – 1850 г. за православно образование на българите са издадени 4 Катехизиса, 4 Свещени истории, 1 Нов завет, 1 Свещено цветосъбрание. В следващите десетилетия до Освобождението има подем в развитието на учебникарството и за целите на българското образование се издават около 281 учебника. От тях 41 учебника са насочени към изучаването на православието в масовото училище. Това са 20 Свещени истории, 14 Катехизиса, 4 Кратки свещени истории и кратък катехизис, 2 Закон Божи, 1 Българска църковна история. Част от учебниците са преведени от немски, гръцки и руски език като преобладават преведените от руски. Сред преводачите и авторите на тези учебници са видни български възрожденци – Тодор Хрулев, Йоаким Груев, Христо Г. Данов, Драган Манчов, Сава Радулов, Петко Р. Славейков, Иван Момчилов, Христо Ваклидов, Никола Михайловски. В условията на робство православно образование се оказва сигурно средство за отстояване на българското самосъзнание, за запазване на вярата [5].

Освобождението на България през 1878 г. променя социално-икономическите условия за развитие на образованието. То се отразява непосредствено и върху облика на училището. Наследило демократичните традиции от Възраждането, по законодателен път училището получава светски характер. Първият нормативен акт, който регламентира неговата организация в условията на Третата българска държава, е Привременен устав за народните училища, утвърден от княз Дондуков-Корсаков на 29 август 1878 г. Според този закон целта на първоначалното училище е да учи децата на четене и писане, да развива в тях началните религиозни и нравствени понятия и да им дава първоначални полезни познания за живота. През последните десетилетия на XIX в. православието също остава фактор за обединяването и издигането на българската нация.

Просветното законодателство, действащо в периода 1878–1944 г., утвърждава Вероучението като учебен предмет не само в обществените, но и в частните училища. Макар че след Освобождението масовото училище има светски характер, възпитанието в него се осъществява в духа на православието, защото нравствено-религиозното възпитание се приема като негова съществена задача. Доказателство за това е, че във всички учебни планове и програми религията се поставя на първо място. В посочения период се приема, че присъствието на религията като учебен предмет не противоречи на светския характер на образованието, тъй като под «светско» училище тогава се разбира училище, «в което липсва религиозният учебен материал или се дава в скромен размер, възпитанието не става в религиозен дух, учителите не се подбират с оглед на тяхното религиозно верую и ръководството принадлежи на светските власти – общински, областни или държавни» [2, с. 112]. По този начин светският характер на масовото българско училище не изключва религиозния материал от обучението, но го ограничава в рамките на един учебен предмет. Според Михаил Герасков той е “необходим” и като такъв присъства в учебните планове, защото:

- част от обществото е религиозно, църквата съществува като обществен институт;
- религията е важен културен фактор в миналото и днес не е изгубила своето значение;
- християнството съдържа морални елементи, които са общоприети човешки ценности;
- детето трябва да се подготви за правилни отношения с религията и религиозните организации и училището не може да пренебрегва това [2].

Православно възпитание в масовото училище се осъществява по пряк и косвен начин. Първият е свързан с обучението по Закон Божи, а вторият – чрез обучението и по други учебни предмети като Четене, Пеене, Нравоучение, История. Християнската култура присъства в училищното ежедневие и чрез иконата, поставена на видно място, за да закриля учениците; чрез тържествения водосвет, с който по традиция се открива всяка учебна година, освещава се всяка нова учебна сграда. Училището отбелязва големите християнски празници. Дори имената на ваканциите са свързани с тях – Коледна и

Великденска. Учениците задължително участват в молебени, отслужвани по различни поводи, в панахиди в памет на падналите за отечеството, в благотворителни утра и вечеринки. Училището и църквата заедно отбелязват Деня на народните будители (1 ноември), Деня за християнизирани на младежта (3 декември), Деня на Светите Братя равноапостоли Кирил и Методий (11 май). Посоченото е доказателство за връзката между църковния и училищния календар, което още повече укрепва православните традиции в българското образование. Това се отразява и върху избора на училищните настоятели, почитането на църковни празници от учители и ученици.

Макар че непрекъснато променя съдържанието, обема и значението си, Вероучението или Закон Божи присъства във всички учебни планове от Освобождението до учебната 1945/46 година. То се изучава без прекъсване от началното училище до горните класове със седмична натовареност, варираща между един и два часа. По отношение на учебното съдържание в часовете по Закон Божи се изучават най-често използваните молитви в живота на един православен християнин, провеждат се беседи за значението на религиозните празници в тяхната последователност през годината като се свързват със събития от Свещената история, наизустява се Символът на вярата, обясняват се молитви и църковни ритуали. Този учебен предмет предоставя на подрастващите не само необходимите познания за християнството като религия, но и утвърждава неговите ценности и добродетели, възпитава уважение към църквата като обществена институция.

Както всички учебни предмети, така и Закон Божи се преподава от учителите, но в тази област Министерството на просвещението се съобразява с препоръките на специален съвет към Светия Синод, който следи за методиката на обучение. Масовото обучение по религия изисква и подготвени в тази област учители. Закон Божи или Вероучение като предмет присъства в различните видове учебни заведения за подготовка на учители по един или два часа седмично най-често през първата и втората година на обучение. Според Светия Синод през разглеждания период просветното министерство трябва допълнително да уточни изискванията си към учителите, които преподават Вероучение. Църковната власт предлага те да не бъдат лица от неправославното вероизповедание, както и лица с материалистически или противорелигиозни убеждения. Още в края на XIX в. с допълнение на просветния закон се забранява на учителите “да дразнят” с думи и дела религиозните чувства на населението.

Политическите събития от 9.IX.1944 г. се отразяват пряко върху религиозното обучение в масовото училище. С няколко Окръжни от края на 1944 г. и началото на 1945 г. Министерството на народната просвета премахва Вероучението от учебната програма както в основното училище, така и в педагогическите училища. То отменя четенето на молитви преди и след часовете. През учебната 1945 г. – 1946 г. Вероучение може да се изучава факултативно, по един час седмично в първоначалните училища и в прогимназиите. Със заповед на временния просветен министър д-р Рачо Ангелов през януари 1946 г. се нарежда училището да остане на неутрални позиции спрямо църквата. С конституцията от 1947 г. и Закона за вероизповеданията от 1949 г. Вероучението напълно отпада от учебното съдържание на българското училище. Така почти за половин век се прекъсва една от традициите в българското образование. Прекъсването на традицията не се случва изведнъж, макар че управляващите имат такива механизми за действие. Преминаването на обучението по религия от задължително в избираемо, отпадането му за някои образователни степени и видове училища се явява като отдушник на общественото несъгласие с водената през посочения период образователна политика.

Следват пет десетилетия на атеистично възпитание. Социално-икономическите промени през 90-те години на XX в. отново поставиха на дневен ред възстановяване на традицията за обучение по православие в българското училище. От 1997 г. до 2003 г. след много дебати и различни мнения то извървя отново пътя за въвеждане на учебен предмет Религия. Нормативните актове, върху които се основава обучението по него, са:

- Конституция на Р. България – чл. 6. ал. 1, ал. 2; чл. 13. ал. 1, ал. 2, ал. 3;
- Закон за вероизповеданията – чл. 4. ал. 1, ал. 4;
- Закон за народната просвета – чл. 4. ал. 1, ал. 4; чл. 5; чл. 15. ал. 1;

- Правилник за приложение на Закона за народната просвета – чл. 4. ал. 1, ал. 2, ал. 3;
- Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план – чл. 10. ал. 4; чл. 15. ал. 3;
- Инструкция № 2 на Министерство на образованието и науката от 23 юни 2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет Религия.

Създадената нормативна база в българското образование в края на XX в. и първото десетилетие на XXI в. регламентира учебния предмет Религия, който под формата на задължителноизбираема и/или свободноизбираема подготовка може да се изучава от I клас до XII клас от всички ученици, заявили интереса си към тази област. Инструкция № 2 от 2003 г. е конкретният нормативен акт, който разглежда организацията, осигуряването, финансирането и контрола на обучението по религия в обществените училища [8]. Чрез нея се утвърждава неконфесионален модел на религиозно образование в училище, което е с регламентиран светски характер на обучението. Препятствия в тази насока се оказаха както последствията от атеистичното възпитание, съществувало при социализма, така и надценяването на конфесионалния модел от по-далечното минало, който обаче има богати традиции в България [7].

Историческият преглед доказва традиционно присъствие на православието в българското образование. Основни средства за възпитаването на добри християни е не само учебното съдържание, но и ритуали, обичаи, празници, създаващи невидими «мостове» между училището и църквата в името на добродетелта. Това ни задължава да не забравим и да предадем на следващите поколения, че началото на първото българско светско училище в Габрово през 30-те години на XIX в. се полага с клетвата на Никола Палаузов и Васил Априлов «Во имя Отца и Сына и Светого духа. Амин».

Литература

1. Атанасов Ж. Религията и възпитанието в началното училище // Начално образование. – 1991. – Кн. 5. – С. 14–18.
2. Герасков М. Основи на дидактиката. – София, 1934.
3. История на образованието и педагогическата мисъл в България. – София, 1975. – Т. 1.
4. История на образованието и педагогическата мисъл в България. – София, 1982. – Т. 2.
5. Иванова Т. Религията като учебен предмет в българското училище или възможните поуки от една традиция // Шести Светиниколаевски православни образователни четения. – Бургас, 2008.
6. Иванова Т. Европейски практики и насоки за обучение по религия в държавните училища // Годишник на Университет «Проф. д-р Асен Златаров». – Бургас, 2009. – Т. XXVIII.
7. Иванова Т. Обучението по религия в българското училище – между традициите и принципите от Толедо // Предизвикателства на висшето образование и научните изследвания в условията на криза: международ. науч. конф. – Бургас, 2010.
8. Наредба № 2 от 23 юни 2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет «Религия» // Държавен вестник. – Бр. 60.

Literatura

1. Atanasov Zh. Religijata i vŭzpitanieto v nachalnoto uchilishche // Nachalno obrazovanie. – 1991. – Kn. 5. – S. 14–18.
2. Geraskov M. Osnovi na didaktikata. – Sofija, 1934.
3. Istorija na obrazovanieto i pedagogicheskata misŭl v Bŭlgarija. – Sofija, 1975. – T. 1.
4. Istorija na obrazovanieto i pedagogicheskata misŭl v Bŭlgarija. – Sofija, 1982. – T. 2.
5. Ivanova T. Religijata kao ucheben predmet v bŭlgarskoto uchilishche ili vŭzmozhnite pouki ot edna tradicija // Shesti Svetinikolaevski pravoslavni obrazovatelni chetenija. – Burgas, 2008.
6. Ivanova T. Evropejski praktiki i nasoki za obuchenie po religija v dŭrzhavnite uchilishcha // Godishnik na Universitet «Prof. d-r Asen Zlatarov». – Burgas, 2009. – T. XXVIII.
7. Ivanova T. Obuchenieto po religija v bŭlgarskoto uchilishche – mezhdu tradiciite i principite ot Toledo // Predizvikelstva na vissheto obrazovanie i nauchnite izsledvanija v uslovijata na kriza: mezhdunar. nauch. konf. – Burgas, 2010.
8. Naredba № 2 ot 23 juni 2003 g. za provezhdane na obuchenieto po ucheben predmet «Religija» // Dŭrzhaven vestnik. – Br. 60.